

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ

УДК 341.322.5(477)

DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2024.2.16>

ЗАСОБИ ВЕДЕННЯ ВІЙНИ ЯК ПРЕДМЕТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 438 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ (ПОРУШЕННЯ ЗАКОНІВ ТА ЗВИЧАЇВ ВІЙНИ)

Ботнаренко Ірина Анатоліївна,

кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем протидії злочинності навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ
orcid.org/0000-0003-4697-3767

Крижна Валентина Володимирівна,

кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем протидії злочинності навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ
orcid.org/0000-0002-0402-4224

У статті описуються доктринальні погляди щодо засобів ведення війни як предмета кримінального правопорушення, передбаченого ст. 438 КК України, а також піддано аналізу нормативно-правові акти, що обмежують їх застосування під час збройних конфліктів.

Визначено дефініцію «заборонений засіб ведення збройного конфлікту» в контексті предмета кримінального правопорушення, передбаченого ст. 438 КК України, під яким пропонується розуміти використання такого виду зброї чи інших засобів (предметів, пристроїв), який (які) прямо заборонений (-і) міжнародним договором (міжнародними договорами), тобто використання інтердиктованого інструменту (зброї, техніки, снаряду, речовини). Констатовано наявність законодавчого недоліку у відсутності чітких критеріїв «зайвих страждань» і «надмірних ушкоджень» як критеріїв заборони використання таких засобів. Охарактеризовано «медичний» підхід до визначення зброї, застосуванням якої можливо заподіяти зайві страждання. Наголошено на потребі у створенні суворих і прозорих національних механізмів забезпечення притягнення до відповідальності винних за порушення законів і звичаїв війни та воєнні злочини.

Зроблено загальний висновок, що основоположними правилами, встановленими міжнародним гуманітарним правом, які повинні враховуватися під час ведення бойових дій їх учасниками, є: заборона вчиняти напад на певне коло осіб і заборона вчиняти напад на певні типи об'єктів. Їх дотримання є вкрай важливим в умовах зростання кількості особливо небезпечних об'єктів, руйнація яких може призвести до глобальних катастроф і непередбачуваних наслідків для людства.

Ключові слова: міжнародне гуманітарне право, заборонені засоби ведення війни, зброя, збройний конфлікт, зброя невибіркової дії, надмірні ушкодження.

Botnarenko Irina, Kryzhna Valentyna. Means of waging war as the subject of a criminal offense provided for in article 438 of the Criminal Code of Ukraine (violation of the laws and customs of war)

The article describes the doctrinal views on the means of waging war as the subject of a criminal offense provided for by Art. 438 of the Criminal Code of Ukraine, as well as normative legal acts limiting their application during armed conflicts are analyzed.

The definition of "prohibited means of conducting an armed conflict" has been determined in the context of the subject of the criminal offense provided for in Art. 438 of the Criminal Code of Ukraine, under which it is proposed to understand the use of such a type of weapon or other means (objects, devices) which is (are) expressly prohibited by an international treaty (international treaties), that is, the use of an interdicted tool (weapons, equipment, projectiles, substances). The presence of a legislative deficiency in the absence of clear criteria of "excessive suffering" and "excessive damage" as criteria for banning the use of such means was established. The "medical" approach to the definition of weapons, the use of which can cause unnecessary suffering, is characterized. The need to create strict and transparent national mechanisms to ensure prosecution of those guilty of violations of the laws and customs of war and war crimes in general was emphasized.

A general conclusion was made that the fundamental rules established by international humanitarian law, which must be taken into account during the conduct of hostilities by their participants, are: the prohibition of attacking a certain group of persons and the prohibition of attacking certain types of objects. Their observance is extremely important in the context of the growing number of particularly dangerous objects, the destruction of which can lead to global catastrophes and unpredictable consequences for humanity.

Key words: *international humanitarian law, prohibited means of warfare, weapons, armed conflict, weapons of indiscriminate action, excessive injuries.*

Постановка проблеми. Кримінальний кодекс (далі – КК) України у ст. 438 передбачив відповідальність за порушення законів і звичаїв війни. У наукових джерелах і коментарях до кримінального законодавства неодноразово наголошувалося на тому, що диспозиція вказаної статті має міжнародно-бланкетний характер, а тому зобов'язує звертатися до приписів інших нормативних актів: до ратифікованих Україною Гаазьких і Женевських конвенцій, якими регламентовано правила та звичаї ведення війни. Застосування до статті КК України терміна «бланкетна» означає, що законодавець ніби не дописує повністю ознаки складу кримінального правопорушення, залишаючи «право» доповнення за нормативними актами інших галузей права [1]. Така ситуація, безумовно, ускладнює розуміння порушення законів і звичаїв війни як кримінального правопорушення проти миру та безпеки людства, диспозиція якого, використовуючи юридичні конструкції «інші порушення законів і звичаїв війни», «застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом» та ін., вимагає точного з'ясування шляхом звернення до відповідних міжнародних договорів у сфері міжнародного гуманітарного права (далі – МГП).

Метою статті є аналіз нормативно-правових актів і доктринальних поглядів щодо засобів ведення війни як предмета кримінального правопорушення, передбаченого ст. 438 КК України

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми. Дослідженню проблемних питань правової регламентації порушення законів і звичаїв війни у своїх працях приділило увагу чимало науковців, зокрема: А. А. Вознюк, І. В. Жук, О. В. Таран та С. С. Чернявський (дослідили теоретичні та практичні питання кваліфікації і розслідування протиправного діяння) [2], І. В. Гловюк та Г. К. Тетерятник (зосередили увагу на з'ясуванні контекстуальних елементів у провадженнях щодо порушення законів і звичаїв війни) [3], М. С. Бондаренко, З. А. Загиней-Заболотенко (описали техніко-юридичний опис вироків судів за статтею 438 КК України) [4], Т. С. Ківаловата, О. О. Сурілова (проаналізували правові аспекти обмеження методів і засобів ведення воєнних дій) [5] та інші. На рівні дисертаційних розвідок питання кримінально-правової характеристики складу кримінального правопорушення дослідили: В. О. Мирнова (2008 р.), В. П. Базов (2009 р.), М. К. Зубанський (2023 р.).

Виклад основної частини дослідження. Обов'язковою ознакою окремих проявів порушення законів і звичаїв війни є наявність предметів цих злочинів. Незважаючи на те, зауважують А. А. Вознюк та І. В. Жук, що в диспозиції ст. 438 КК згадується лише про національні цінності (як предмет злочину) та військовополонених і цивільне населення (як потерпілих від злочину), види інших предметів воєнних

деліктів і потерпілих можна встановити на підставі тлумачення положень ст. 438 КК та відповідних норм міжнародного гуманітарного права [6].

На сьогодні існують два світові підходи до заборони застосування зброї під час збройного конфлікту: першим (широким) окреслено загальні принципи щодо невідзначених категорій зброї; другим (вузьким) визначено домовленість щодо обмеження на використання конкретної зброї [7].

Сучасне МГП справедливо містить положення, які зобов'язують воюючі держави дотримуватися міжнародно-правових норм, що регулюють ведення війни шляхом обмеження використання чи накладення заборони застосування окремих видів зброї чи певних методів ведення бойових дій. Зауважимо, що положення міжнародно-правових актів свідомо й безперервно нехтуються та порушуються російськими військовими: обстрілюються атомні електростанції, знищуються сховища ядерних відходів, підриваються гідроелектростанції, скидаються фосфорні бомби – цей перелік не є вичерпним у характеристиці масштабів рашистських звірств. Кримінально-правове розуміння «заборони» (заборона застосування передбачених міжнародним правом засобів ведення війни) у цьому аспекті зводиться до недопущення дій, здатних спричинити шкоду особі, суспільству, державі – під правову охорону взято цінності, які визнаються суспільством чи більшою його частиною. І саме ступінь суспільної небезпечності зумовлює криміналізацію протиправності тієї чи іншої поведінки. Протиправність діянь, пов'язаних із використанням окремих засобів ведення війни, полягає саме в тому, що вони порушують визначені джерелами міжнародного права принципи і правила війни. Адже правові заборони, як зазначає О. Платоненко, виражаються та реалізуються не тільки через формулювання «заборонено», «обмежено», «не дозволено», але й через «звичайні» права (зокрема, право на життя породжує заборону на вбивство; право на рівноправність перед законом породжує заборону на дискримінацію або несправедливе ставлення тощо) [8, с. 231].

Вітчизняні дослідники охарактеризували заборону як державно-владні стримувальні засоби, які під впливом відповідальності мають стримувати можливі протиправні дії, які спричиняють шкоду як особистим, так і суспільним інтересам і як певну форму правового обмеження [9, с. 28]. Як вид обмежень права окреслила заборону В. Кожевникова. Дослідниця зауважила, що заборона покладає на суб'єкта конкретного правопорушення обов'язок не здійснювати певні дії, які здатні завдати шкоду особистості або суспільству загалом [10, с. 19]. Саме в процесі криміналізації заборона як соціальна вимога виражає зміст кримінально-правової норми як державно-владного волевиявлення, що і визначає коло діянь, заборонених законом.

Правила ведення війни регламентуються нормами міжнародного гуманітарного права, яке отримало назву «право війни» (*jus in bello*), «міжнародне право збройних конфліктів». Відповідно до п. 1 підрозділу 1 розділу I Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, затвердженої наказом Міністерства оборони України від 23 березня 2017 р. № 164 (далі – Інструкція), МГП – це система міжнародно визнаних правових норм і принципів, що застосовуються під час збройних конфліктів, встановлюють права й обов'язки суб'єктів міжнародного права щодо заборони чи обмеження використання певних засобів і методів ведення збройної боротьби, забезпечення захисту жертв конфлікту та визначають відповідальність за порушення цих норм [11].

У доктрині міжнародного права під *засобами ведення війни* розуміють зброю, яка застосовується збройними силами воюючих для знищення живої сили та військової техніки супротивника [12, с. 52]. Засоби ведення війни – предмети, речовини та гази, що використовуються збройними силами для знищення противника або придушення його сили і здатності до опору, завдання шкоди довкіллю [13, с. 71–72]. У науковій літературі засоби ведення війни характеризуються як предмети, речовини та гази, що використовуються збройними силами для знищення противника або придушення його сили і здатності до опору, завдання шкоди довкіллю. Ці предмети, речовини та гази можуть бути спеціально

створені як різновиди зброї чи військової техніки або ж лише фактично використовуватися як зброя [14].

Заборони застосування певних засобів ведення війни закріплені у IV Конвенції про закони і звичаї війни на суходолі та додатку до неї від 18 жовтня 1907 р.: Положення про закони і звичаї війни на суходолі, Женевському протоколі про заборону застосування на війні задушливих, отруйних та інших подібних газів і рідин табактеріологічних засобів від 17 червня 1925 р., Конвенції про заборону воєнного або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище від 10 грудня 1976 р., Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що заподіюють надмірні пошкодження або мають невивіркову дію, від 10 жовтня 1980 р., Конвенції про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення від 13 січня 1993 р., Протоколі про заборону або обмеження застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв з поправками, внесеними 3 травня 1996 р. (Протокол II з поправками, внесеними 3 травня 1996 року), що додається до Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що наносять надмірні пошкодження або мають невивіркову дію, Конвенції про заборону застосування, складування запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їх знищення від 18 вересня 1997 р., Додатковому протоколі (далі – ДП) I до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, та інших нормативних актах.

М. К. Зубанський, здійснивши аналіз нормативних актів міжнародного гуманітарного права щодо обмеження або заборони застосування деяких засобів ведення війни, дійшов висновку, що в подібних заборонах закріплено вимоги для сторін збройного конфлікту про дотримання таких положень: а) вимоги людинолюбства стоять вище за потреби сторін у процесі ведення війни; державам у період воєнних дій потрібно ставити єдину мету, що полягає у послабленні сил противника;

б) для досягнення мети у війні достатньо виводити найбільше людей з ладу (ранити), а не обов'язково знищувати; в) використання зброї, що завдає невинуватих страждань ворогові або робить смерть неминучою, визнається таким, що суперечить законній меті ведення війни; г) застосування вищезгаданої зброї перебуває у протиріччі з вимогами людинолюбства [15].

Відповідно до положень ДП I до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року (ст. 35. Основні норми), у разі будь-якого збройного конфлікту право сторін, що перебувають у конфлікті, вибирати методи або засоби ведення війни не є необмеженим [15]. Саме тому військовослужбовці обмежені у виборі способів і методів ведення воєнних дій. За недотримання зазначеного принципу МГП (який справедливо вважається основоположним), військовослужбовці несуть відповідальність. Відповідно до п.п. 2, 3 ст. 35 ДП, сторонам, що перебувають у конфлікті, заборонено: 1) застосовувати зброю, снаряди, речовини й методи ведення воєнних дій, здатні завдати надмірних пошкоджень або надмірних страждань; 2) заборонено застосовувати методи або засоби ведення воєнних дій, які мають на меті завдати або, як можна очікувати, завдадуть широкої, довготривалої і серйозної шкоди природному середовищу.

Зазначена заборона є загальною. Інші види заборон стосуються конкретних видів засобів ведення війни, а саме під заборону підпадає: зброя «невивіркової» дії, напалмові, кулькові, касетні, фосфорні бомби, нейтронна бомба, зброя, що ранить уламками, які не виявляються, міни-пастки тощо [12, с. 52]. Так, відповідно до п. 3 ст. 3 Протоколу II «Про заборону або обмеження застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв» 1996 р., що додається до Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що наносять надмірні пошкодження або мають невивіркову дію, забороняється за будь-яких обставин застосовувати будь-яку міну, міну-пастку чи інший пристрій, призначений для того, щоб наносити або

здатний завдавати надмірних ушкоджень чи невинуватих страждань [17]. Зауважимо, лише одним із видів зброї, яку МГП забороняє, проте яка з початку повномасштабного вторгнення в Україну використовується РФ, є касетні боеприпаси (ракетні реактивних систем залпового вогню «Ураган», «Смерч», «Торнадо-С», ракетні комплекси «Точка» та «Іскандер-М», а також бомби РБК-500 з боеприпасами ПТАБ-1М). Зокрема, тільки в перший день війни (24 лютого 2022 року) країна-агресор застосувала балістичну ракету серії 9М79 «Точка» з касетною боеголовкою 9Н123, якою було уражено Центральну міську лікарню м. Вугледар Донецької області та вбито 4 і поранено 10 осіб [18]. Їх використання заборонено Конвенцією про касетні боеприпаси від 19–30 травня 2008 р. (*Україна, на жаль, не приєдналася до цієї Конвенції – прим. авт.*) через потенційну небезпеку для цивільного населення. Відповідно до міжнародного документа, «касетний боеприпас» означає звичайний боеприпас, який призначений для розкидання або вивільнення розривних суббоеприпасів, кожен з яких має вагу менше за 20 кілограмів, і містить ці розривні суббоеприпаси [19].

Відповідно до норм МГП, повністю заборонені такі засоби ведення війни: 1) вибухові та запальні кулі; 2) кулі, які повертаються або сплющуються в людському тілі; 3) отрута й отруєна зброя; 4) задушливі, отруйні й інші гази, рідини та процеси; 5) біологічна зброя; 6) засоби впливу на природне середовище, які мають широку довготривалу дію як засоби руйнування, нанесення шкоди або завдання шкоди іншій державі; 7) будь-яка зброя, основна дія якої полягає в нанесенні пошкоджень осколками, які не виявляються в людському тілі за допомогою рентгенівських променів [12, с. 52–53]. Відповідно до п. «а» ст. 23 V Конвенції про закони і звичаї війни на суходолі та додатка до неї «Положення про закони і звичаї війни на суходолі» від 18.10.1907, особливу заборону становить застосування отрути або отруєної зброї [20].

Усі види забороненої зброї поділяють на дві групи: зброю масового ураження та звичайну зброю, яка завдає надмірні страждання та зайві ушкодження

[21, с. 56]. Зброя масового ураження – це зброя, що має невибірковий характер і завдає зайві ушкодження та надмірні страждання, а також здатна завдавати широкомасштабної, серйозної і довготривалої шкоди навколишньому середовищу (хімічна, біологічна та ядерна зброя) [21, с. 58].

У Додатковому протоколі до Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію, а саме в ст. 1 Протоколу про засліплюючу лазерну зброю (Протокол IV) закріплено положення про заборону застосування лазерної зброї, спеціально призначеної для використання в бойових діях виключно або в тому числі для того, щоб спричинити постійну сліпоту органам зору людини, яка не використовує оптичні пристрої, тобто незахищеним органам зору або органам зору, які мають пристрої для корекції зору [22].

Відповідно до положень зазначеної вище Інструкції (затв. наказом Міністерства оборони України від 23 березня 2017 р. № 164), під час воєнних дій забороняється застосовувати такі засоби:

- розривні кулі та кулі, що легко розвертаються або сплющуються в тілі людини (кулі з твердою оболонкою, яка не повністю покриває осердя або має надрізи);

- бактеріологічну (біологічну) і токсичну зброю;

- будь-яку зброю, дія якої полягає у завданні ураження осколками, що не виявляються в людському тілі рентгенівськими променями;

- міни, призначені для вибуху від присутності, близькості або безпосереднього впливу людини, які виводять з ладу, калічать або вбивають одного або кількох людей;

- будь-які міни, що самодеактивуються, оснащені елементом невилучення, який може функціонувати після того, як міна втратила спроможність до спрацювання;

- міни-пастки (будь-які пристрої чи матеріали, інші, ніж протипіхотні міни, які спроектовані, сконструйовані чи пристосовані для того, щоб убивати чи завдавати ушкоджень, і які спрацьовують раптово,

коли людина торкається чи наближається до начебто нешкідливого предмета або здійснює, здавалося б, безпечну дію), що якимось чином сполучені або асоціюються з міжнародно визнаними захисними емблемами, знаками чи сигналами, а також з іншими предметами (об'єктами), які не становлять небезпеки для людини (пораненими або померлими, медичним обладнанням, дитячими іграшками тощо);

- дистанційні міни, встановлення яких не відповідає визначеним технічним вимогам (додаток 3);

- торпеди без пристрою самоліквідації;
- автоматичні підводні контактні міни, які закріплені на мінрепах, коли вони перестають бути безпечними, якщо зриваються з якоря;

- лазерну зброю, що призначена для заподіяння постійної сліпоти органам зору людини, яка не використовує оптичні прилади;

- засоби впливу на природне середовище, що має довгострокові серйозні наслідки руйнації;

- запалювальні засоби проти цивільного населення й цивільних об'єктів, а також для знищення лісів та іншого виду рослинного покриву, за винятком випадків, зазначених в Основних вимогах Протоколу III «Про заборону або обмеження застосування запалювальної зброї» до Конвенції ООН 1980 р. про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невивіркову дію» (розділ VII) [10].

У нормах договірному та звичаєвого міжнародного гуманітарного права закріплено положення про невивірковість дії засобів ведення війни як критерію заборони їх використання. Зокрема, відповідно до частин 4, 5 статті 51 ДП I, невивірковість притаманна таким засобам і методам:

- 1) які не можуть бути спрямовані на конкретні військові об'єкти (пункт b, частина 4);

- 2) наслідки яких не можуть бути обмежені, а отже, у кожному випадку уражають військові об'єкти й цивільних осіб або цивільні об'єкти, не розрізняючи їх (пункт c, частина 4);

- 3) що використовуються під час бомбардування, за якого як єдиний військовий об'єкт розглядається низка явно

пов'язаних один з одним і розрізняваних військових об'єктів, розміщених у місті, селі чи в іншому районі, де сконцентровані цивільні особи або цивільні об'єкти (пункт a, частина 5).

Заборона використовувати зброю невивіркової дії також міститься у Звичайних нормах міжнародного гуманітарного права (норма 71) [23, с. 21, 29].

Для визначення, чи має застосований вид озброєння невивіркову дію, потрібно звертати увагу на такі критерії: а) його дія не є лімітованою у розумінні здійснення прямого та точкового нападів на об'єкт; б) наслідки його застосування неможливо спрогнозувати на етапі планування атаки та вибору засобів ведення війни; в) має значну сферу ураження через характеристики цього озброєння чи неможливість здійснювати контроль над його дією (наприклад, щодо фактів застосування біологічної зброї); г) обов'язково створює ризик надмірного страждання цивільних осіб [23]. Утім, критерій невивірковості не є сам по собі достатньо визначеним, оскільки до кінця не зрозуміло, чи розглядається така зброя лише через сам факт відсутності вибірковості (тобто здатності вражати лише комбатантів) або тому, що це може призвести до втрат серед цивільного населення пропорційно військовій перевазі, отриманої завдяки використанню зброї.

Щодо залучення авіації як засобу для досягнення будь-яких військових цілей, зазначимо таке. Їх залучення допускається, однак із певними обмеженнями. Зокрема, положеннями Інструкції (ч. 1 ст. 3) передбачено: а) забороняється здійснювати напади невивіркового характеру, тобто такі, які не спрямовані на конкретні військові об'єкти; б) за яких застосовуються методи або засоби ведення військових дій, які не можуть бути спрямовані на конкретні військові об'єкти; в) за яких застосовуються методи або засоби ведення військових дій, наслідки яких не можуть бути обмежені і які в кожному такому випадку поражають військові об'єкти й цивільних осіб або цивільні об'єкти, не розрізняючи їх [11].

Таким чином, забороненими засобами ведення військових дій є будь-які види зброї, а також інші засоби, застосування яких

суперечить принципам і нормам МГП, що діють під час збройного конфлікту. Критеріями заборони засобів ведення війни, згідно з положеннями МГП, є: 1) невибірковість дії; 2) завдання надмірної шкоди та зайвих страждань; 3) завдання масштабної, довготривалої та серйозної шкоди навколишньому природному середовищу.

Не можемо не погодитись з А. І. Олексюк щодо наявності недоліку в договірному праві, що виявився в невизначенні чітких критеріїв «зайвих» страждань і «надмірних» ушкоджень, тому пропонує шукати й дотримуватися балансу між військовою необхідністю та гуманністю [25]. Баланс, про який говорить А. І. Олексюк, передбачений у принципах МГП, що регламентують здійснення військових операцій і призначені для захисту цивільних осіб від наслідків воєнних дій (принцип розрізнення – розрізнення між цивільними особами і комбатантами, цивільними об'єктами і військовими цілями; принцип пропорційності / сумірності – заборона нападів, від яких можна очікувати спричинення випадкової загибелі цивільного населення або поранення цивільних осіб; принцип обережності – прийняття запобіжних заходів: вибір таких засобів і методів нападу, які дадуть змогу уникнути випадкових втрат серед цивільного населення та випадкової шкоди цивільним об'єктам) [26]. Разом із тим, на наше переконання, зазначені поняття повинні бути чітко окреслені в законодавстві, оскільки їх недостатня врегульованість і певна «абстрактність» утворює двозначне трактування, що недопустимо, оскільки, як зауважує О. В. Сенаторова, «чим більший рівень невизначеності, тим більший потенціал безкарності» [21, с. 67].

Ще раніше було проведено спеціальне статистичне лікарське дослідження (під контролем Міжнародного Комітету Червоного Хреста) страждань щодо цілі виведення противника зі строю. Це дослідження надало такі висновки: зброя спричинює зайві страждання, якщо її застосування призводить до: а) конкретної чи постійної інвалідності або спотворення; б) рівня смертності понад 25% на полі бою або 5% у госпіталях; в) поранень третього ступеня (що прорізають нижній покрив на глибину понад 10 см та утворюють порож-

нину) у більше ніж 10% жертв зіткнення; г) незворотних пошкоджень, для яких не існує ліків чи методів лікування [27].

Заборона засобів ведення війни у спосіб, що може завдати зайвих ушкоджень чи непотрібних страждань, віддзеркалює дотримання міжнародного принципу гуманності, що стосується фізичного впливу зброї на людську ціль, «пошкодження» належить до об'єктивних, фізично спостережуваних ефектів, а «страждання» – до суб'єктивних психологічних ефектів, які відчуває ціль.

Мета принципу полягає в сприянні тому, щоб поранення та страждання, завдані комбатантам, були не більшими, ніж це необхідно для того, щоб вивести цих комбатантів з ладу в умовах нападу, під час якого відбуваються поранення або страждання [21, с. 116]. Як наголошує Ж. де Прьо, завданням бою є роззброєння ворога, тому забороняється використовувати будь-які засоби чи методи, що перевищують те, що є мінімально необхідним для виведення супротивника з бою [28, с. 400].

Висновки. Норми та правила, що регламентують застосування засобів ведення війни, закріплені в міжнародному праві й повинні братися до уваги для оцінки статусу нових інструментів воєнних дій. Зважаючи на сучасний швидкотемповий розвиток, спричинений технологічними, політичними й іншими змінами, МГП покликаний нечітко встановити законні межі застосування засобів ведення війни. Ґрунтуючись на гуманістичній основі, цей «пори́г» визначає допустимі засоби ведення війни для досягнення спільної мети – мінімізації страждань і захисту цивільного населення від наслідків збройного конфлікту, яких можна (і необхідно) уникнути.

Застосування заборонених засобів ведення війни (збройного конфлікту) можна визначити як використання воюючою стороною всупереч міжнародним принципам будь-якого засобу ведення збройного конфлікту, протиправність якого та настання відповідальності в разі недотримання регламентовано нормами МГП, для знищення збройних сил та озброєння противника. Під *забороненим засобом ведення збройного конфлікту*

(засобом ведення війни, забороненого міжнародним правом, як предметом кримінального правопорушення «Порушення законів та звичаїв війни») уявляється використання такого виду зброї чи інших засобів (предметів, пристроїв), який (які) прямо заборонений (-і) міжнародним договором (міжнародними договорами), тобто використання інтердиктованого інструменту (зброї, техніки, снаряду, речовини).

Під цілковитою заборонаю МГП перебувають усі засоби ведення війни, які: 1) завдають зайвих (невиправданих) пошкоджень або надмірних (надлишкових) страждань (принцип пропорційності); 2) не «розрізняють» безпосередніх учасників бойових дій (комбатантів) і цивільне населення, військові та цивільні об'єкти (принцип розрізнення); 3) спричиняють широкомасштабні, серйозні й довготривалі збитки та наслідки.

Обмеження та заборони щодо засобів ведення війни, згідно з МГП, застосову-

ються відповідно до принципів обмеження й гуманності. Враховуючи науково-технічний прогрес, цілком імовірно, що в найближчому майбутньому постане питання щодо встановлення нових правил і норм, оскільки держави намагаються долучати всю вдосконалену зброю до свого військового арсеналу. Отже, потрібно, щоб такі засоби ведення війни визнавалися законними чи незаконними через чіткі юридичні формулювання та через національні механізми, які повинні бути суворими, прозорими й послідовними в усіх юрисдикціях.

Насамкінець відмітимо: мета кожного збройного конфлікту – перемогти волю, дії і наміри ворога. Разом із тим кожна сторона збройного конфлікту бере на себе зобов'язання «поважати» й дотримуватися загальноновизнаних правил і звичаїв війни, нехтування якими виводить країну-порушника та її ідеологію за полюси цивілізації. Тому війна повинна мати межі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кульчій І. М. Щодо проблеми застосування бланкетної диспозиції. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/22957/1/%D0%A9%D0%9E%D0%98%D0%A6%D0%86%D0%87.pdf>.
2. Кваліфікація та розслідування порушення законів і звичаїв війни : наук.-практ. посіб. / А. А. Вознюк, І. В. Жук, О. В. Таран, С. С. Чернявський та ін. ; за заг. ред. М. С. Цуцкірідзе, В. В. Чернея, А. А. Вознюка. Київ : Норма права, 2023. 322 с.
3. Гловюк І. В., Тетерятник Г. К. Контекстуальні елементи у провадженнях щодо воєнних злочинів: предмет доказування SUIGENERIS. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. С. 394–398. № 6. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-6/87>.
4. Загиней-Заболотенко З. А., Кваша О. О., Чаплюк О. І. Вироки у кримінальних провадженнях про порушення законів та звичаїв війни (стаття 438 Кримінального кодексу України): окремі особливості техніко-юридичного оформлення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 6. С. 461–464. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-6/107>.
5. Сурілова О. О., Ківалова Т. С. Обмеження засобів та методів ведення війни в системі сучасного міжнародного права. *Право та державне управління*. 2022. № 3. С. 227–232. DOI: <https://doi.org/10.32840/pdu.2022.3.34>.
6. Вознюк А. А., Жук І. В. Порушення законів і звичаїв війни: безпосередні об'єкти, предмети та потерпілі від злочину. Загальні положення Jusbello. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2022. Вип. 4 (100). DOI: 10.33766/2524-0323.100.57-74. URL: <file:///C:/Users/asus%20720/Downloads/1547-%D0%1-10-20230103.pdf>.
7. Antonio Cassese. Means of Warfare: The Traditional and the New Law. *Journal of International Criminal Justice*. Volume 21. Issue 5, November 2023. Pages 1155–1191, <https://doi.org/10.1093/jicj/mqad054>.
8. Платоненко О. Правові заборони та обмеження, їх зв'язок із поняттями «дерогація», «аброгація», «нуліфікація». *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 3. С. 231–235.
9. Байбак О. І. Обмеження як елемент правового становища судді: теоретичні аспекти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. Серія ПРАВО. Випуск 54. Том 2Т. С. 27–35.

10. Кожевникова В. Співвідношення правової категорії «обмеження» з іншими правовими категоріями у праві. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 1. С. 18–21.
11. Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України : наказ Мін. оборони України від 23 березня 2017 р. № 164. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#Text>.
12. Громовенко К. В. Міжнародно-правове регулювання збройних конфліктів : навчально-методичний посібник / К. В. Громовенко, М. В. Грушко, К. В. Мануїлова. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. 132 с.
13. Гальцова В. В. Злочини проти миру і міжнародного правопорядку : лекції / В. В. Гальцова. За ред. докт. юрид. наук, проф. Панова М. І. Харків : Юрайт, 2019. 96 с.
14. Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію, від 21 грудня 2001 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_266#Text.
15. Зубанський М. К. Правові обмеження у виборі методів і засобів ведення війни. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2023. Серія ПРАВО. Вип. 78 Ч. 2. С. 180–185. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.78.2.28>.
16. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text.
17. Протокол про заборону або обмеження застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв з поправками, внесеними 3 травня 1996 року, що додається до Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що наносять надмірні пошкодження або мають невибіркову дію: прийн. Законом України № 1084-XIV (184-14) від 21.09.1999 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_310#Text.
18. Донецька ОДА: у Вугледарі снаряди потрапили в лікарню, 4 загиблих, 10 – поранених. 24 лютого 2022 р. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-vuhledar-obstril-likarni/31721399.html>.
19. Конвенція про касетні боєприпаси (прийнята на Дипломатичній конференції для ухвалення конвенції з касетних боєприпасів, Дублін, 19–30 травня 2008 року). URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/cluster_munitions.shtml.
20. Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі від 18.10.1907. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text.
21. Сенаторова О. В. Права людини і збройні конфлікти : навч. посіб. / О. В. Сенаторова. Київ : ФОП Голембовська О. О. 208 с.
22. Додатковий протокол до Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію, від 13 жовтня 1995 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_894#Text.
23. Звичаєві норми міжнародного гуманітарного права / передм. Т. Р. Короткий, Є. В. Лук'янченко ; вступ. стаття М. М. Гнатівський. Одеса : Фенікс, 2017. 40 с.
24. Лекція до теми «Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» для курсантів 3 курсу факультету № 1 за спеціальністю. Уклад. О. А. Гритенко, Г. С. Резніченко. 2018. URL: <https://oduvs.edu.ua/wp-content/uploads/2016/09/lektsiya-22.pdf>.
25. Олексюк А. І. Засоби ведення воєнних дій, що заборонені нормами міжнародного гуманітарного права. *Міжнародне право в період турбулентності міжнародних відносин* : збірник матеріалів Всеукр. наук. студент. інтернет-конференції (м. Одеса, 19 листоп. 2021 р.) / за ред. М. Р. Аракеяна ; уклад.: О. В. Бігняк, Б. В. Бабін, О. О. Сурілова та ін. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 167–168.
26. Вивчаючи міжнародне гуманітарне право : навчально-методичний посібник для закладів середньої освіти / М. Єлігулашвілі, О. Козорог, Т. Короткий, Н. Хендель; за ред.

радника президента Товариства Червоного Хреста України з міжнародного гуманітарного права, канд. юрид. наук Т. Короткого. Київ, УГСПЛ; Одеса : Фенікс, 2019.

27. The SYRUS Project, Towards a determination of which weapons cause "superfluous injury or unnecessary suffering" / ed. By R. Coupland. Geneva, 1997. P. 15–25.

28. Preux J. de. Protocol I – Article 36 – New Weapons / Sandoz Y., Swinarski C., Zimmermann B. (eds.). Commentary to the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949. Amsterdam: Martinus Nijhoff, 1987. P. 421–480.